

הימור גורלי בסטלינגרד

במערכה על סטלינגרד הימרו הגרמנים על כל הקופה - והפסידו. ספרים רבים על המערכה בסטלינגרד - ובהם ספרו רב המכר ועטור הפרסים של אנתוני ביוור - מתארים היטב את מהלכי הקרבות, אך שמים פחות מדי דגש על השיקולים ועל הנסיבות שהובילו את שני הפיקודים - הגרמני והסובייטי - להחליט כפי שהחליטו

אור סופר

אגפיו של הריכוז הזה, לאורך קווי הגנה ארוכים מאוד, נפרסו יחידות עזר בעלות מוטיווציה ירודה ויכולת לחימה נמוכה. באגף האחד של ריכוז הכוחות הגרמני החזיקו ארמייה רומנית, ארמייה איטלקית וארמייה הונגרית. קו החזית שעליו הגנו שלוש הארמיות האלה נע צפונית-מערבית מסטלינגרד לאורך נהר הדון עד לוורונז'. באגף האחר החזיקה ארמייה רומנית נוספת בקו הגנה שנע ישירות מסטלינגרד דרומה עד לאליסטה. הכוחות הגרמניים בסטלינגרד היו שחוקים מאוד לאחר שבועות של קרבות רחוב קשים.

**התנגשות האיתנים בסטלינגרד היא אחת
המערכות המרתקות, הגדולות והחשובות
ביותר בהיסטוריה המודרנית, והשתתפו בה
- משני הצדדים - מצביאים מעולים,
מהטובים ביותר שקמו בעת החדשה**

כמעט כל ספרי ההיסטוריה טוענים כי המצב שנוצר בסטלינגרד נבע מעיוורון שבו לקה הפיקוד העליון של גרמניה. הפיקוד הגרמני אכן לקה במקרה הזה - ובמהלך המלחמה כולה - מעיוורון מוחלט בכל הנוגע לקצב שבו הצליח הצבא האדום להקים ולהכשיר עתודות בהיקפים ענקיים, אך הספרות אינה מדגישה במידה מספקת את העובדה שהפיקוד הגרמני היה מודע לחולשת המערך שלו והחל לנקוט צעדים כדי לחזק אותו במסגרת תוכנית אסטרטגית כוללת לחורף 1942. על-פי התוכנית הזאת - בקווים כלליים - נועד צבא גרמניה לעבור להגנה בחזית המזרח מיד לאחר השלמת כיבושה של סטלינגרד ולפתוח במתקפה אסטרטגית חדשה בצפון-אפריקה כדי להזוף את בעלות הברית משם ולכבוש את המזרח התיכון.² בהתאם לתוכניות האלה אמור היה קו ההגנה לאורך נהר דון לקבל תגבורות של גדודי נ"ט גרמניים, ומאחוריהם אמורות

"סטלינגרד", רב המכר עטור הפרסים של אנתוני ביוור, (הוצאת ספרים יבנה, 2000) חב את הצלחתו לאופן שבו הצליח לתאר את הסבל המחריד שליווה את קרב ההכרעה החשוב ביותר במלחמת העולם השנייה. הוא פחות מצליח, לטעמי, במתן הרקע ההכרחי להבנת ההחלטות האסטרטגיות שקיבלו שני הצדדים - נושא שכמעט לא טופל בספרים הרבים העוסקים במערכה הזאת. ברשימה הזאת אני מנסה להשלים את החסר, אם כי בתמציתיות רבה.

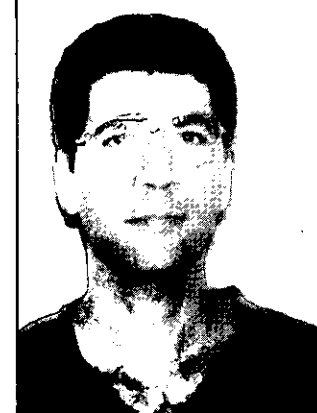
התנגשות האיתנים בסטלינגרד היא אחת המערכות המרתקות, הגדולות והחשובות ביותר בהיסטוריה המודרנית, והשתתפו בה - משני הצדדים - מצביאים מעולים, מהטובים ביותר שקמו בעת החדשה.

בסקירה שלהלן מתואר בקווים כלליים פרק הסיום של המערכה הזאת, שהתחוללה בחורף הקשה של 1942-1943,¹ תוך התמקדות בצמתים העיקריים שבהם קיבלו שני הפיקודים היריבים את החלטותיהם המרכזיות. זהו נושא רחב יריעה ומורכב, ואסתפק במסגרת הזאת בהצגת הנקודות העיקריות שבו. למען הנוחות והפשטות בחרתי למקם במרכז הסקירה את יחידות השריון, שהיו באותה העת כלי ההכרעה העיקרי.

היערכות הגרמנים

אין חולק על כך שהפריסה הגרמנית בגזרה הדרומית של חזית המזרח בנובמבר 1942 הייתה פגיעה במידה יוצאת דופן. לא חל בה שום שינוי עקרוני מתחילת ספטמבר, המועד שבו החלה המתקפה הגרמנית על סטלינגרד, כך שבמידה רבה זו הייתה היערכות התקפית בזירת קרב שהפכה זה מכבר לסטטית. בקווים כלליים: במרחב סטלינגרד היה ריכוז גדול מאוד של כוחות גרמניים תחת פיקודה של הארמייה ה-6, ואילו משני

היסטוריון

מפקד ארמייה 62, גנרל צ'ויקוב

גנרל צ'ויקוב קנה לעצמו תהילת עולם על קרב ההגנה שניהל בסטלינגרד

בדרכן לפריצת הכיתור על סטלינגרד. לגרמנים הייתה עדיפות ברורה בתמרונים טקטיים בשדה קרב פתוח, ובמקרה של מפגש עם כוחות עתודה גרמניים היו הכוחות הסובייטיים התוקפים מוצאים את עצמם בנחיתות, רחוקים מגורמים מסייעים וממרכזי אספקה. במילים אחרות: מדובר היה בדרך פעולה שהייתה כרוכה בסיכון רב, ולכן רקמו ואסילבסקי וז'וקוב תוכנית אחרת, שניתן לה שם הקוד "סטורן". התוכנית הזאת קבעה כי בזמן שהגרמנים יכנסו את עתודותיהם מול הארמייה ה-6 כדי לנסות לחלצה – קרוב לוודאי במרחב נהר צ'יר – ירוכזו העתודות הסובייטיות מצפון לנהר צ'יר, מול הארמייה האיטלקית החלשה, ישיגו שם הבקעה וינועו באיגוף רחב בכיוון דרום-מערב, מהלך של פחות מ-300 ק"מ, עד לרוסטוב. בכך תיכננו ואסילבסקי וז'וקוב לנתק לא רק את הכוחות הגרמניים בקווקז, אלא גם את כל העתודות שהגרמנים עתידים היו לרכז לניסיון החילוץ.

תוכנית "סטורן" ראויה ללא ספק להיקרא יצירת מופת. לא זו בלבד שהיא ניצלה את הזמן שנדרש להתארגנות להמשך המתקפה כדי למשוך את היריב למלכודת, אלא היא גם דחתה את הטלתן לקרב של העתודות הסובייטיות לשלב מאוחר במערכה. בכך היא שימרה בידי הפיקוד הסובייטי את האפשרות להגיב על המהלכים הגרמניים ואף להפתיע את הפיקוד הגרמני. בדיעבד אנו יודעים שאחד היתרונות הגדולים של "סטורן" היה עיוורונו של הפיקוד הגרמני: בזמן שבו החליט כיצד להטיל את עתודותיו למערכה, הוא לא היה ער לקיום העתודות הסובייטיות. לכך עתידה הייתה להיות השפעה מכרעת על המשך המערכה.

תגובת הפיקוד הגרמני

הצלבת נתונים מכמה מקורות מעלה כי בנובמבר 1942 עמדו לרשות צבא גרמניה תשע דיוויזיות טנקים שלא היו בחזית, ושהיו למעשה עיקר העתודה האסטרטגית שלו. שתיים מאלה, דיוויזיות הטנקים 25 ו-26, היו חדשות, צוידו בציוד נחות ונחשבו לא כשירות לחזית המזרח. דיוויזיות הטנקים 6, 7 ו-10 היו מנוסות והשלימו ארגון מחדש; שלוש דיוויזיות חי"ר ממונע של הס"ס היו בעיצומו של תהליך הסבה לדיוויזיות טנקים

לגרמנים הייתה עדיפות ברורה בתמרונים טקטיים בשדה קרב פתוח, ובמקרה של מפגש עם כוחות עתודה גרמניים היו הכוחות הסובייטיים התוקפים מוצאים את עצמם בנחיתות, רחוקים מגורמים מסייעים וממרכזי אספקה

מחוזקות.⁹ הדיוויזיה התשיעית, דיוויזיית "גריןג", הייתה בשלבי הקמה. נוסף על אלה היו עוד כמה דיוויזיות טנקים בעתודה בחזית המזרח, אך הפעלתן הצריכה קבלת אישור מהפיקוד העליון. בין אלה היו דיוויזיות 11 ו-17, שהיו מוצבות בעורף של

מתקפת נגד מסודרת. יחידות סובייטיות חלפו על פני הדיוויזיה מכל עבר בדרכן ליעדיהן, והיא מצאה את עצמה בתוך זמן קצר מנותקת מאחור, מתקשה לתפקד, ויחידותיה החלו נשטפות בזו אחר זו בכיוון התנועה של הסובייטים. כך החלה הקריסה. לאחר ארבעה ימים, ב-23 בנובמבר 1942, הושלם כיתורה של הארמייה ה-6.

התוכניות של הפיקוד הסובייטי

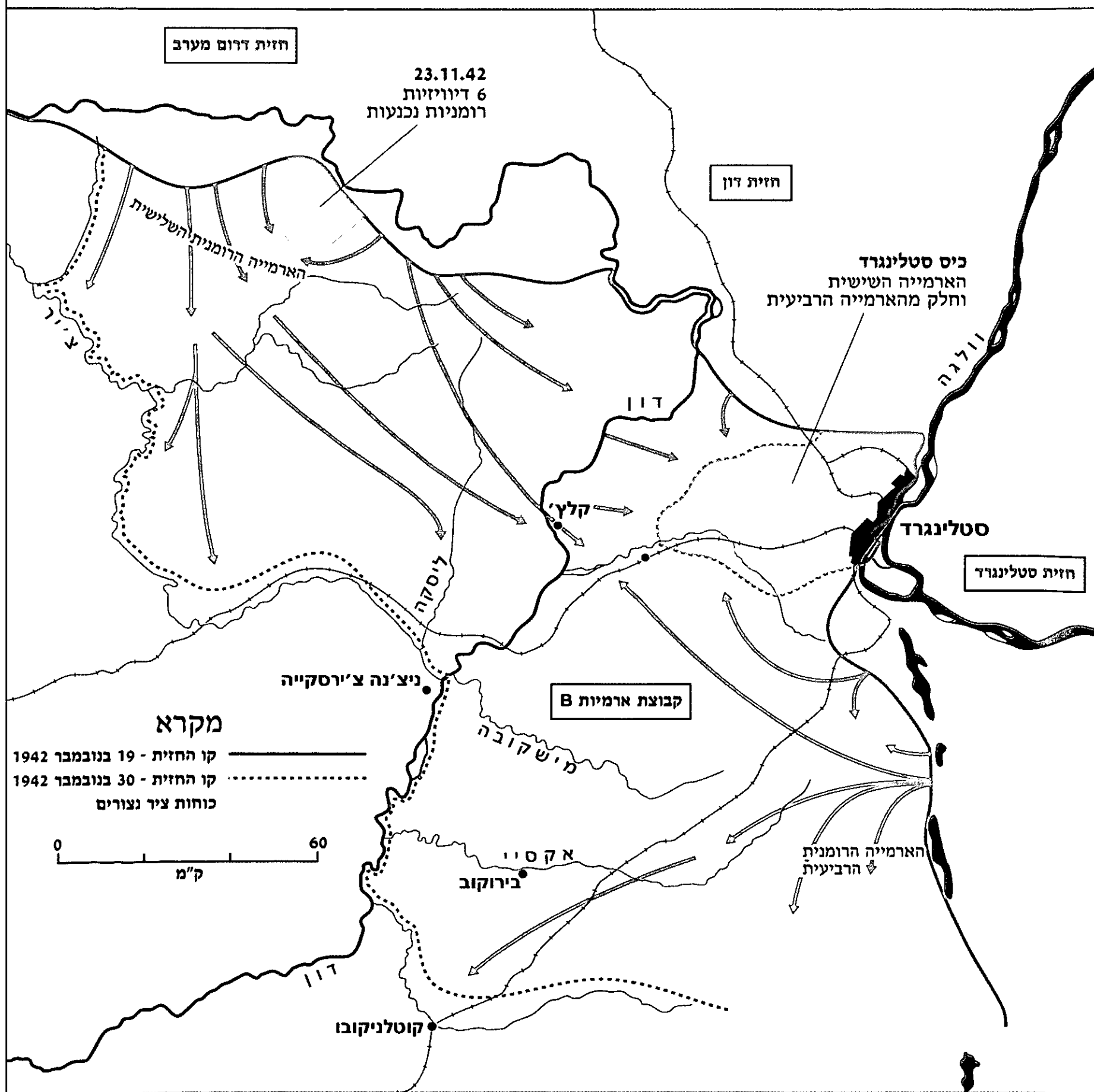
לאחר השלמת הכיתור תיכננו ואסילבסקי וז'וקוב, המוחות המובילים של הפיקוד הסובייטי, את צעדיהם הבאים. אפשרות אחת הייתה להזעיק מייד את העתודות הסובייטיות⁸ ולהטילן אל תוך הפרצה שנפתחה במערך הגרמני. התקדמות של פחות מ-300 ק"מ מהפרצה הזאת הייתה מביאה אותן לרוסטוב שעל נהר הדון – עורק האספקה העיקרי של כל הכוחות הגרמניים בקווקז. האופציה הזאת הייתה מפתה, שכן הכוחות הגרמניים בגזרה היו אז חלשים ובמצב של תוהו מוחלט. עם זאת עלה החשש שהכוחות שיישאלו למשימה הזאת ייתקלותוך כדי תנועתן בעתודות הגרמניות, שצריך היה להניח שנמצאות כבר

קבוצת הארמיות מרכז, דיוויזיה 22 שהוזכרה קודם לכן, שהייתה מוצבת בעורף הגזרה הדרומית, ודיוויזיה 23 בקווקז. הצלחתה של מתקפת "אורנוס" הפתיעה את הפיקוד הגרמני. התגובה המיידית שלו - עדיין בשלב שבו גישש באפלה בכל הנוגע לתמונת המצב הכוללת - הייתה להורות לדיוויזיית הטנקים 23 מהקווקז לנוע לעזרת הכוחות המותקפים. כשנודע שהארמייה ה-6 נותקה מעורפה, והתברר שהמצב חמור, הועברה פקודה דומה גם לדיוויזייה 11. שבוע אחר כך, ב-3 בדצמבר 1942 - לאחר התלבטויות רבות - הצטווה גם דיוויזיה 17 להצטרף אליהן. יחד עם דיוויזיה 6 נעו אפוא לעזרת הארמייה ה-6 ארבע דיוויזיות טנקים. בכך הפעיל למעשה הפיקוד הגרמני

את כל עתודותיו שבחזית המזרח. יש לזכור שמול קבוצת ארמיות מרכז - היחידה שכללה עדיין כוחות שריון גרמניים משמעותיים - זיהו הגרמנים בוודאות ריכוזים סובייטיים גדולים (שנועדו למבצע "מרס") כך שהעברת כוחות נוספים משם נחשבה לבלתי אפשרית.

הדילמה האמיתית של הפיקוד הגרמני נגעה להפעלת העתודות שבמערב. מתוך חשש שאיבוד המאחז בצפון-אפריקה יחשוף את חופי דרום אירופה לסכנת פלישה מהים, החל הפיקוד הגרמני להעביר בתחילת נובמבר 1942 את דיוויזיה 10 לצפון-אפריקה. בכוונת הפיקוד הגרמני היה לשלוח לצפון-אפריקה כוחות עתודה נוספים בהיקף שיספיק לחידוש המתקפה

מתקפת "אורנוס" של צ'וקוב ושל ואסילייבסקי בנובמבר 1942 היתה נקודת מפנה במלחמה. מעריכים שיותר מרבע מיליון גרמנים ובעלי בריתם כותרו אז בסטלינגרד

להקרבתה לשווא של דיוויזיה 10 ולהכרח להיערך לנחיתה בדרום אירופה כבר באביב 1943.¹¹ ההתלבטות הייתה קשה, ובסופו של דבר הימר הפיקוד הגרמני על כך שלסובייטים אין עתודות נוספות. מהסיבה הזאת נמנע הפיקוד הגרמני מלשלוח את עתודותיו מהמערב למזרח מייד לאחר כיתורה של הארמייה ה-6.

המערכה בעיקול הגדול של נהר הדון

פון מנשטיין, שהוזעק לקבל פיקוד על הכוחות הגרמניים בגזרה שמול סטלינגרד הנצורה, בחר שלא לתקוף באמצעות עיקר כוחותיו מראש הגשר שעל נהר הצ'יר, אף שהיה מרוחק 40 ק"מ בלבד מהכוחות הנצורים, שכן שם ריכזו הסובייטים כוחות חזקים, אלא מקוטלניקובו, צומת תחבורה דרומית לשם, מרחק של 120 ק"מ מהכוחות הנצורים. בהמשך לכך, וכדי לפתוח בפניו אופציות טקטיות, הורה מנשטיין לדיוויזיה 11, שטרם הגיעה, להתכנס מאחרי נהר הצ'יר.¹² כוח החילוץ הגרמני – שהיה מורכב מקורפוס הטנקים 57 ובו דיוויזיות 23 ו-6 ומאוחר יותר גם דיוויזיה 17 – הצליח להתקדם מול כוחות סובייטיים קטנים יחסית. הסובייטים הגיבו בסדרה של התקפות פראיות על הקו הגרמני המאולתר שלאורך הצ'יר. הקו הגרמני כמעט קרס, אך הגעתה של דיוויזיה 11 ממש ברגע האחרון מנעה את ההתמוטטות.

הפיקוד הסובייטי הגיב במהירות על ההתפתחויות השליליות האלה באמצעות שינוי תוכניותיו: כוח עתודה חזק, שהיה בדרכו לעמוד בראש מתקפה כנגד הארמייה ה-6 הנצורה, הובהל לסייע בבלימת קורפוס 57, ומסלול התנועה של "סטורן" שונה כך שיפנה בתנועת איגוף צרה לעורף מערך הצ'יר, ולא כפי שתוכנן קודם, בתנועה רחבה לרוסטוב. הפיקוד הסובייטי היה מוכן לוותר על הסיכוי ללכוד את הכוחות הגרמניים

האסטרטגית משם. נראה שאלה נועדו לכלול לכל הפחות את דיוויזיית "גרינג" ואת קורפוס הס"ס, לאחר שאלה ישלימו את התארגנותם.

דיוויזיה 7, שנותרה אז היחידה בתקן מלא וכשירה להעברה מיידית, הייתה מכונסת באותה העת בדרום צרפת.¹⁰

השאלה הקריטית שעמדה בפני הפיקוד הגרמני הייתה אם עומדים לרשות הסובייטים עתודות משמעותיות נוספות. בהעדר מידע מודיעיני אמין נאלץ הפיקוד הגרמני להמר על כל הקופה: אם אין לסובייטים עתודות נוספות – אמרו לעצמם מפקדי הצבא הגרמני – הרי די בכוחות שנשלחו כדי להשיב את המצב לקדמותו בחזית המזרח, וניתן להמשיך בפעולות

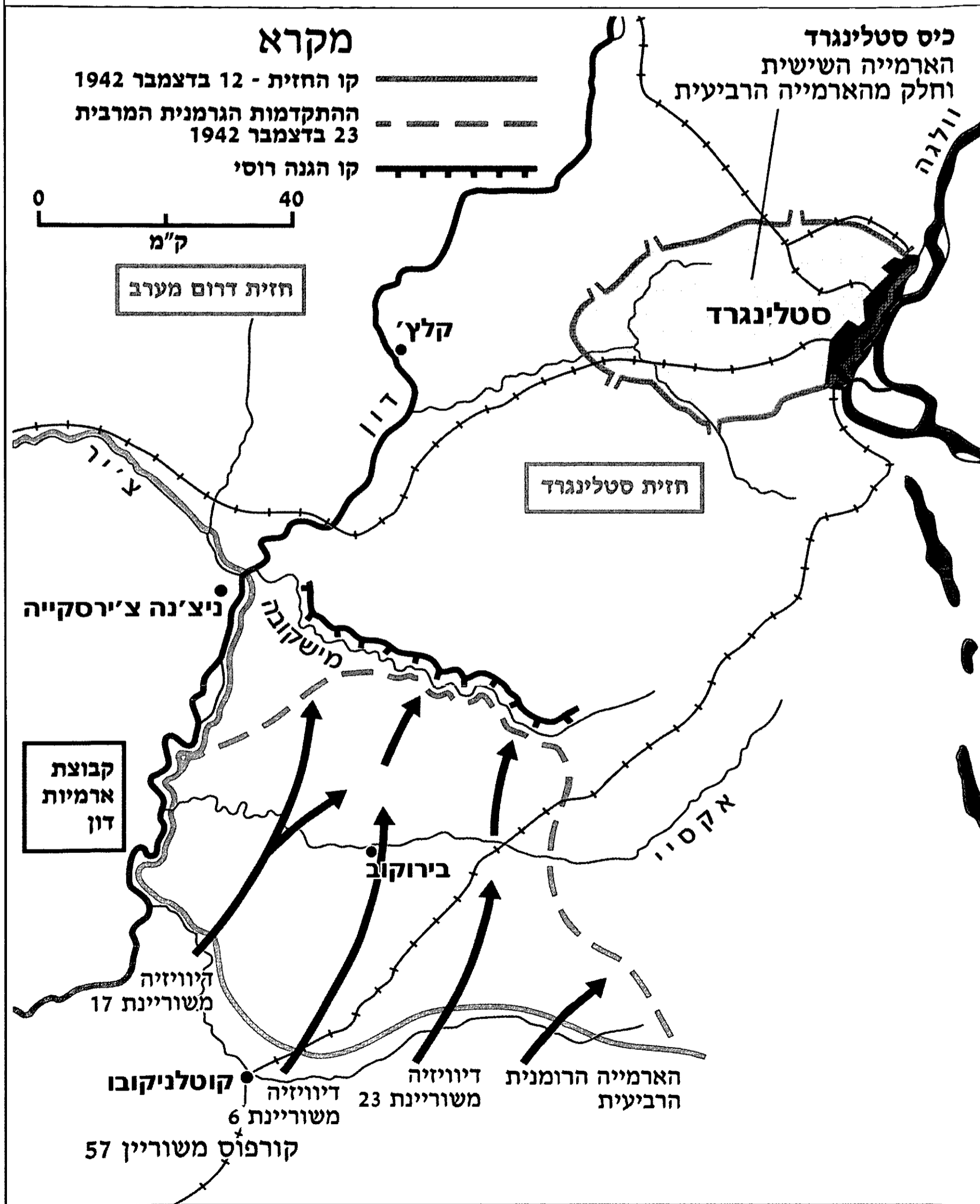
בהעדר מידע מודיעיני אמין נאלץ הפיקוד הגרמני להמר על כל הקופה: אם אין לסובייטים עתודות נוספות - אמרו לעצמם מפקדי הצבא הגרמני - הרי די בכוחות שנשלחו כדי להשיב את המצב לקדמותו בחזית המזרח, וניתן להמשיך בפעולות באפריקה כמתוכנן

באפריקה כמתוכנן. אם יש לסובייטים עתודות, הרי כדי להציל את הארמייה ה-6 ובעצם למנוע תבוסה במלחמה כולה, יש לשלוח במלוא הדחיפות למזרח את כל מה שניתן לשים עליו יד, לרבות דיוויזיה 7 ויחידות הס"ס, גם אם אלה לא השלימו עדיין את הארגון מחדש. שיגור כל העתודות למזרח – ידעו המפקדים הגרמנים – עלול לגרום לאובדן כל הכוחות באפריקה,

שבקווקז ובלבד שהניצחון שלו בסטלינגרד לא יועמד בסכנה. ב־17 בדצמבר 1942 החל מבצע "סטורן": הארמייה האיטלקית התפרקה כמעט מייד, והכוחות הסובייטיים פרצו קדימה. במקביל המשיך כוח החילוץ הגרמני להתקדם למרות התנגדות עיקשת של הצבא האדום, וב־19 בדצמבר 1942 לכד

ראש גשר על נהר מישקובה, מרחק של 50 ק"מ בלבד מהכוחות הנצורים.¹³ הסובייטים הטילו בשלב הזה את כל הכוחות שהיו להם בזירה, וסביב ראש הגשר התנהל קרב נואש. זה היה רגע האמת במערכה. מנשטיין דרש שהארמייה ה־6 תנוע מייד לעבר ראש הגשר כדי לחבור לקורפוס 57 והדגיש כי זוהי התקווה

מבצע "סופת חורף" - מאמץ הנפל הגרמני לחבור אל הכוחות הנצורים בסטלינגרד

הס"ס נצטווה להתחיל לעבור לחזית המזרח בהקדם האפשרי.¹⁵ הפיקוד הגרמני הטיל אפוא למערכה את כל הקלפים שעמדו לרשותו והוא ידע כי אם לא יהיה בכך כדי לבלום את הסובייטים, הרי כבר שום דבר לא ימנע את התמוטטות החזית המזרחית. בינתיים נסוגו הכוחות של מנשטיין מהעיקול הגדול של נהר הדון. בתנאי מזג אוויר קשים ביותר ותחת סדרת מהלומות בלתי פוסקות שהנחיתו עליהם כוחות סובייטיים עדיפים,¹⁶ הצליחו הגרמנים לבצע נסיגה איטית ומבוקרת שנמשכה חודשיים ואשר הקצב היומי הממוצע שלה עמד על 5 קילומטרים. הנסיגה הזאת ראויה להיחשב לאחד המבצעים הקשים והמרשימים ביותר במלחמה. האיטיות שבה היא בוצעה איפשרה לגרמנים לחלץ את כל כוחותיהם מהקווקז עד סוף ינואר 1943.

ובזמן שהגרמנים היו עסוקים עד מעל הראש בנסיגה בדרום, ריכז הפיקוד הסובייטי את העתודות שיועדו במקור למבצע "מרס" הכושל וכן עתודות חדשות שהוזרמו לחזית, ואת כל אלה הוא הטיל בינואר בשתי מתקפות עוקבות נגד הארמייה ההונגרית ונגד הארמייה ה-2 הגרמנית. קווי ההגנה הובקעו, וכוחות החוד הסובייטיים נעו מול התנגדות דלילה בחזית רחבה מול חרקוב וקורסק, תוך שהם פותחים פער ענקי בקו ההגנה הגרמני וחושפים בכך לראשונה את האגף הדרומי של קבוצת ארמיות מרכז הגרמנית.

המשך התכנונים הסובייטיים

נראה שזה היה השלב שבו שוכנע הפיקוד הסובייטי שצבא

היחידה.¹⁴ ההחלטה התעכבה, ובינתיים המשיכו כוחות "סטורן" הסובייטיים להתקדם נוכח התנגדות דלילה. ב-20 בדצמבר 1942 נאלץ מנשטיין להעביר כוחות שריון גרמניים מהמישקובה ומהצ'יר להגנת העורף, ובשל כך נעצרה התקדמותו של כוח החילוץ הגרמני כשהוא מרוחק 40 ק"מ בלבד מהכוחות הנצורים. ב-23 בדצמבר כבר לא היה ניתן להמתין יותר,

בתנאי מזג אוויר קשים ביותר ותחת סדרת מהלומות בלתי פוסקות שהנחיתו עליהם כוחות סובייטיים עדיפים, הצליחו הגרמנים לבצע נסיגה איטית ומבוקרת שנמשכה חודשיים ואשר הקצב היומי הממוצע שלה עמד על 5 קילומטרים

ומנשטיין הורה לכוחות שעל המישקובה והצ'יר לפתוח מייד בנסיגה כללית.

האיום על כל הגזרה הדרומית של חזית המזרח היה באותו השלב חמור כל כך, עד כי כל ההתלבטויות בפיקוד הגרמני בנוגע לאופן הפעלת העתודות מהמערב הגיעו לקיצן בבת אחת: ב-18 בדצמבר, יום אחרי שהחל מבצע "סטורן", ניתנה לדיוויזיה 7 בצרפת הפקודה לעלות לרכבות מזרחה. זמן קצר אחר כך נדרשה קבוצת ארמיות מרכז להעביר כוחות דרומה, וקורפוס

גרמניה נמצא על סף התמוטטות והורה להרחיב את המבצע למתקפה כוללת כמעט לאורך כל קו החזית. תוכנית המתקפה הכוללת שעיבדו ואסילבסקי וז'וקוב כללה – בקווים כלליים – ארבעה מאמצים עיקריים מדרום לצפון: בדרומי, שהיה למעשה המשך של המאמצים הקודמים, נועדה "חזית דרום-מערב" לנוע מאזור הפרצה לכיוון דרום-מערב, לתפוס ראשי גשר על הדנייפר ולהגיע למריופול שעל גדת ים אזור, בעורף המערך הגרמני בקו המיוס. צפונה לה נועדה "חזית וורונז'" לנוע מערבה דרך חרקוב וקורסק ולגשר בין "החזית הדרום-מערבית" לחזיתות "מרכז"

לסובייטים היה יתרון כמותי ברור, והם ניצלו אותו בצורה הבטוחה ביותר, וגם הבזבזנית ביותר, בהפעלת לחץ רצוף לכל אורך החזית. הם לא ייחסו שום חשיבות לחיי אדם

ו"בריינסק", שנועדו לנוע מאזור הפרצה נגד אגף ימין של קבוצת ארמיות מרכז, דרך אוריל ובריינסק, להבקיע בכיוון צפון-מערב ולחבור למאמץ הרביעי, של חזיתות "מערב" ו"קלינין", שיתקפו במקביל את אגף שמאל של קבוצת ארמיות מרכז דרך ויטבסק וינועו משם בכיוון דרום-מערב. שני המאמצים האלה נועדו לחבור במרחב אורשה-סמולנסק ולהשלים בכך את כיתורה

של קבוצת ארמיות מרכז. כל יתר ה"חזיתות" נועדו לסייע באמצעות הפעלת לחץ חזיתי רציף על קווי ההגנה הגרמניים לאורך כל החזית.

הכוחות הסובייטיים בסטלינגרד, שהשלימו עד תחילת פברואר את השמדת הארמייה ה־6 ולאחר מכן היו פנויים, נועדו למלא תפקיד מרכזי במתקפה. אך אלה עדיין לא הגיעו, כך שלמעשה נדרשו ה"חזיתות" התוקפות לפתוח במתקפה ללא עתודות. בהתחשב בעומק היעדים שנקבעו ובריחוק ביניהם היה בכך סיכון רב במיוחד, שכן היה ברור שהכוחות התוקפים לא יוכלו לסייע זה לזה בעת צורך.

המערכה על נהר הדוניץ

ובעוד הסובייטים נערכים, החלו להגיע יחידות קורפוס הס"ס מהמערב והתכנסו במרחב צומת הרכבות החיוני חרקוב, היישר מול הפרצה, בעוד דיוויזיית "גרוסדויטשלנד" נערכת מצפון להם. במקביל, דרומה משם, הגיעו הכוחות הגרמניים הנסוגים ליעד הסופי של הנסיגה שלהם, קו שנע מטגנרוג צפונה לאורך נהר מיוס והחלו לרכז כוחות בסלבינסק, בקצה הצפוני של הקו. זה היה השלב שבו החל מנשטיין לחוש בטוח יותר ולחפש דרכים להנחתת מכת נגד גרמנית.

לוחות הזמנים שנקבעו לכוחות הסובייטיים לביצוע ההתקפות נגד קבוצת ארמיות מרכז היו לא ריאליים. פתיחת המתקפה התעכבה, ובינתיים נתקלה "חזית וורונז'" בכוחות הגרמניים במרחב חרקוב. מייד התלקחו שם קרבות כבדים. למתקפה הסובייטית הייתה תנופה מספיקה כדי להדוף את

כוחות גרמניים מהארמייה ה־6 חוצים את הדון

הגרמנים מהעיר, אך בזאת אפס כוחה, והיא נתקעה. גם בסלבינסק לא הצליחו הסובייטים להתקדם, ובין שתי נקודות ההתנגדות הגרמניות האלה המשיכו חיילי "חזית דרום-מערב" להתקדם בכל המהירות שאיפשר מזג האוויר הסוער לעומק העורף הגרמני כשהם נעים בתנועת איגוף רחבה, מתקרבים בצורה מסוכנת לקווי האספקה הגרמניים. המהלך היה נכון לו היה זה מצב של רדיפה אחר צבא הקרוב להתמוטטות. לרוע המזל, לא זה היה המצב.

רצה הגורל, ועיקר מחסני האספקה והדלק של הארמייה ה־6 מוקמו רחוק מהחזית, בדיוק בנתיב התנועה של הכוחות הסובייטיים התוקפים. אובדנם היה קריטי והביא את הארמייה באופן כמעט מיידי למצב של שיתוק מוחלט

זו הייתה ההזדמנות שלה חיכה מנשטיין, והוא פעל ללא דיחוי. חמש דיוויזיות הטנקים החזקות ביותר שלו ניתקו מגע, התרכזו בעורף וב־20 בפברואר 1943 נעו למתקפה צפונה, היישר לעבר האגף השמאלי הארוך והחשוף של "חזית דרום-מערב" הסובייטית. במקביל נעו שתי דיוויזיות מקורפוס הס"ס למתקפה

בכיוון הנגדי דרומה.¹⁷ הסיכון היה גדול מאוד, שכן קרבות נואשים התנהלו אז כבר בגדה המערבית של המיוס, שם צלחו יחידות חוד סובייטיות את הנהר, והכוחות הגרמניים היו חלשים כל כך עד שכדי לרכז כוחות מינימליים לתקיפה היה הכרח לפנות את סלבינסק. אך המהלך השיג הפתעה מלאה, וטורי השריון הגרמניים המתקדמים ניתקו את כוחות החוד הסובייטיים מעורפם בזה אחר זה.

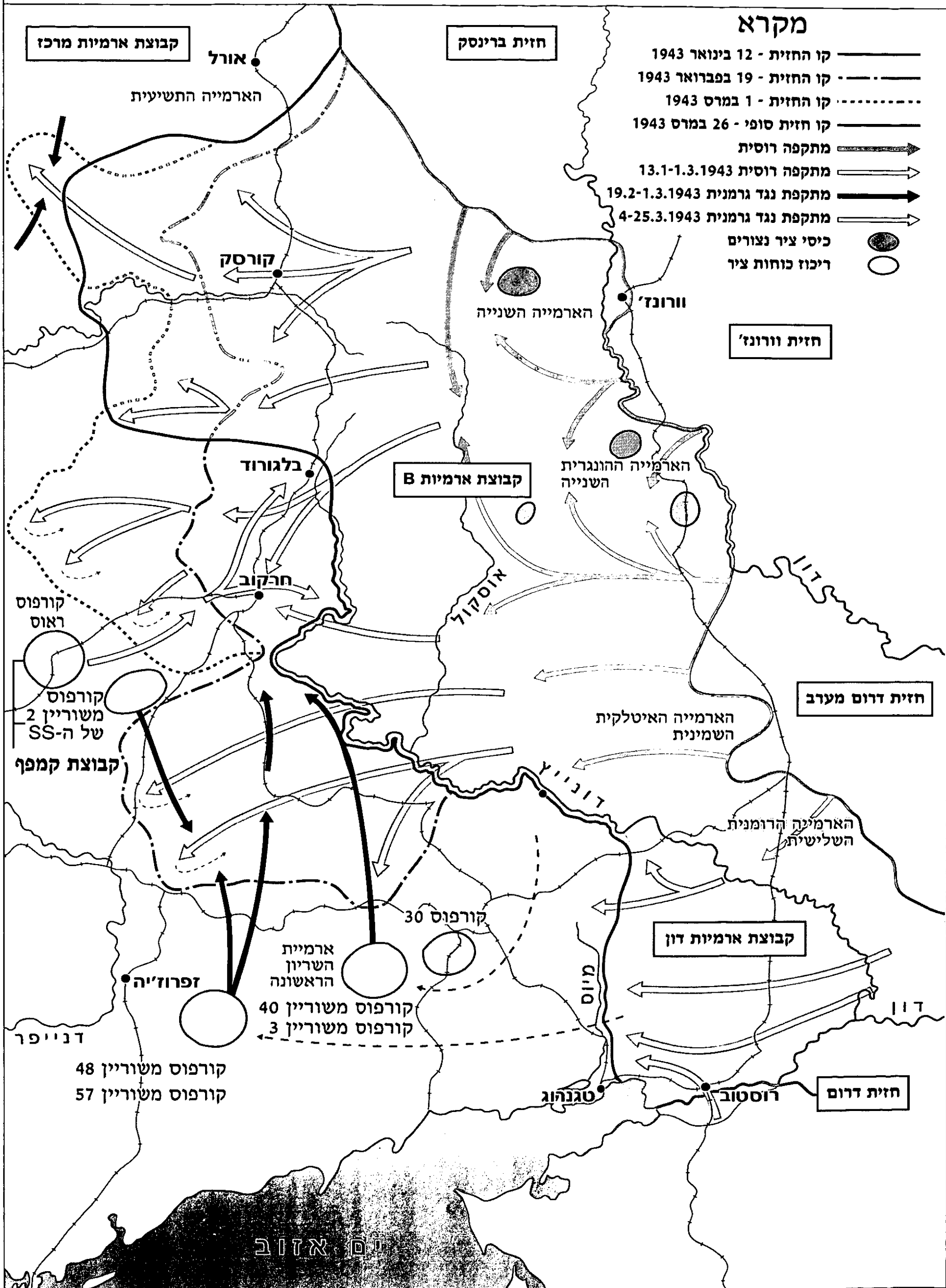
ובעוד היחידות של "חזית דרום-מערב" לוחמות על חייהן, נפתחה האופנסיבה הסובייטית על קבוצת ארמיות מרכז. הגרמנים השכילו לבצע נסיגה טקטית ממבלט חשוף שבאגפה השמאלי של הקבוצה בטרם הושלמה ההיערכות הסובייטית. חזיתות "קלינין" ו"מערב" נגררו בכך לפתוח במתקפה מוקדם מדי, ומתקפתם נשתבשה לחלוטין. בעקבות זאת התאפשר לגרמנים להעביר כוחות מאגף שמאל לאגף ימין, לסייע בבלימת המתקפה של חזיתות "מרכז" ו"בריינסק" על האגף הזה, אשר למרות ההיערכות החפוזה החלה היטב. כתוצאה מכך הואטה בתוך זמן קצר גם המתקפה הזאת לקצב של זחילה. חמור מכך, יחידות השריון של מנשטיין נעו באותו שלב במהירות צפונה בתנועת איגוף נגד חרקוב, מאימות להמשיך משם היישר אל גב הארמיות הסובייטיות התוקפות של "חזית מרכז".

"חזית וורונז'" ניסתה להיערך במהירות להגנה במרחב חרקוב כלפי דרום, אך אז היא הותקפה גם ממערב על-ידי "גרוסדויטשלנד", מערכיה קרסו, וחרקוב נפלה. הפיקוד הסובייטי קלט אז באחת את הסכנה והורה בבהילות לעתודותיו, שהיו בדרכן להשתלב במתקפה נגד קבוצת ארמיות מרכז,

כוחות גרמניים מהארמיה ה־6 נעים לעבר סטלינגרד

הזירה הדרומית של חזית המזרח בין ינואר למרס 1943. היא נפתחה בתנופה סובייטית סוחפת והסתיימה במלכודת של מנשטיין

לשנות מייד כיוון ולהיערך לבלום את המשך התנועה הגרמנית צפונה. גשמים כבדים, שהקדימו לבוא והפכו את צירי התנועה לעיסות בוץ בלתי עבירות, הביאו להפסקת הפעולות באותו שלב.

הסובייטים איבדו בכך את התנופה וכמעט את כל הכוחות של "חזית דרום-מערב" ושל "חזית וורונז'".¹⁸ הגרמנים זכו באתנחתא שאותה עתידים היו לנצל לשם התארגנות למתקפה גדולה נוספת בחזית המזרח - מתקפה שהייתה ההזדמנות האחרונה שלהם להכריע את המלחמה נגד ברית-המועצות לטובתם.

כמותי ברור, והם ניצלו אותו בצורה הבטוחה ביותר, וגם הבזבזנית ביותר, בהפעלת לחץ רצוף לכל אורך החזית. הם לא ייחסו שום חשיבות לחיי אדם. מטרתם הייתה לנטרל את היתרון של הגרמנים בניהול הטקטי של הכוחות הניידים באמצעות הפיכת קו החזית כולו לקו התגוששות מתישה, רצופה ומתמשכת, אשר ישאב לתוכו את התגבורות הגרמניות וימנע מהן לפתח תמרונים מכריעים רחבי היקף.

אבדות הסובייטים היו בהכרח עצומות, אך המטרה הושגה. הפיקוד הגרמני נאלץ לדלל את עתודותיו מעבר לסביר, והדבר הכריח את יחידות העתודה הנותרות להפגין תפקוד מושלם,

ארטילריה גרמנית בקרבות רחוב בסטלינגרד

סיכום

במקרים רבים נוהגים היסטוריונים צבאיים לנתח מהלכים ותנועות בדיעבד ושמים פחות מדי דגש על אופן קבלת ההחלטות ועל הרקע שהוביל לקבלתן. "סטלינגרד" של אנטוני ביורר הוא דוגמה מצוינת לכך. ההחלטות של הפיקוד העליון הגרמני במהלך המערכה הושפעו באופן עמוק ביותר מאירועים כמו הצלחת הרכבת האווירית לכיס דמיינסק¹⁹ בחורף שלפני כן, המתקפות הכבדות של הסובייטים ביתר הגזרות של חזית המזרח והאירועים בצפון-אפריקה. לכל אלה אין זכר בספר, וחבל. אני סבור שהלבטים שבהם התחבטו הגרמנים במצב שבו הם היו נתונים בחורף 1942-1943, בהיותם בנחיתות כמותית ונלחמים בשתי חזיתות, הם מאלפים וחשובים, וראוי לכל הפחות להציגם.

ביחס למערכה עצמה יש להדגיש כי לסובייטים היה יתרון

שלא לומר מבריק, בכל קרב. בעקבות זאת התפתחה הציפייה, אשר על בסיסה נבנה המערך הגרמני בחזית המזרחית כולה, שמפקדי יחידות טנקים ינצחו גם כוחות הגדולים מהם פי ארבעה ויותר. בנסיבות האלה לא היה מקום לשום טעות. כך קרה שדי היה בכישלון מכת נגד של דיוויזיית טנקים מדולדלת כדי למוטט גזרה קריטית שלמה משל הייתה מגדל קלפים ולהעמיד את הסובייטים בעמדה מנצחת שהם למעשה לא ציפו לה.

רצה הגורל, ועיקר מחסני האספקה והדלק של הארמייה ה-6 מוקמו רחוק מהחזית, בדיוק בנתיב התנועה של הכוחות הסובייטיים התוקפים. אובדנם היה קריטי והביא את הארמייה באופן כמעט מיידי למצב של שיתוק מוחלט. הפיקוד הגרמני מצא את עצמו נאלץ לבחור בין שתי חלופות קשות: האם להשלים עם התבוסה ולהורות על פריצה - מה שהיה מאפשר,

זחל"מים ושלושה גדודי חי"ר ממונע (במשאיות). התקן של דיוויזיית חי"ר ממונע היה 69 טנקים (התקן הזה מתייחס לדיוויזיות ששירתו בגזרה הדרומית של חזית המזרח. הדיוויזיות האחרות צוידו במקום זאת ב-21 תותחי סער) ו-6 גדודי חי"ר ממונע. המצבה בפועל הייתה נמוכה בהרבה. נכון לאמצע נובמבר 1942 היו לדיוויזיית טנקים ממוצעת בגזרה הדרומית 45 טנקים בלבד, כולל טנקים לא כשירים, ולדיוויזיית חי"ר ממונע היו 35 טנקים. היחידות בגזרות הצפונית והמרכזית של החזית היו חלשות עוד יותר. מכיוון שדיוויזיות הטנקים שאורגנו מחדש במערב, כגון דיוויזיות 6 ו-7, היו מגיעות לחזית כשברשותן 140-150

אולי, להציל חלק מהחיילים (על נשקם האישי בלבד. את הציוד הכבד, את הפצועים ואת החולים היה ברור מלכתחילה שלא ניתן יהיה לחלץ) או להמר על החזרת המצב לקדמותו. הפיקוד הגרמני החליט להמר והורה לארמייה להתחפר. אין ספק שהעיכוב בהעברת העתודות הגרמניות מהמערב למזרח היה גורם מכריע בתוצאה של אותו הימור. אילו, לדוגמה, הייתה דיוויזיה 7 מועברת בתחילת דצמבר ולא באמצעיתו, סביר להניח שלא היה הכרח לקטוע את מבצע החילוץ של הארמייה

שבויים גרמנים לאחר הקרב על סטלינגרד. רק 5,000 מתוך 300 אלף חזרו לגרמניה

טנקים כשירים, היה להגעתן משקל משמעותי במיוחד בסדר הכוחות הגרמני. בהקשר הזה ראו: T. Jentz, **Panzertruppen: The Complete Guide to the Creation and Combat Employment of Germany's Tank Force**, Vol 2, 1996.

4. דיוויזיה 6 הייתה בצרפת כשקיבלה ב-4 בנובמבר 1942 את הפקודה לעבור למזרח. היא החלה לעלות על הרכבות יום אחר כך, אך הועברה במסלול עיקוף רחב דרך בריינסק. הסיבה לכך הייתה שהקו הישיר, דרך רוסטוב, היה עמוס בתגבורות ובאספקה שעשו את דרכן לסטלינגרד ולקוקוז. בשתי החזיתות האלה עשו אז הגרמנים מאמצי התקפה אחרונים.

5. מקורות גרמניים מעידים שהדיוויזיה סבלה ממחסור בציוד לחורף ובאופן לא אופייני גם מבעיות תחזוקה חמורות.

6. במתקפת "מרס", שהחלה ב-25 בנובמבר 1942 ונמשכה עד אמצע דצמבר, השתתפו שמונה קורפוסי שריון ועוד שניים נשמרו בעתודה, בעוד שב"אורנוס" השתתפו שישה קורפוסי שריון, ועוד אחד נשמר בעתודה. בעתודה האסטרטגית שמר אז הפיקוד הסובייטי לפחות עוד שישה קורפוסי שריון. המונח "קורפוס שריון" מתייחס לקורפוסי טנקים

ה-6, ומי יודע כיצד היו הדברים מתגלגלים משם. אך בחינת התמונה שעמדה בפני המחליטים אז מבהירה היטב עד כמה קשה היה באותן נסיבות לקבל החלטה נכונה

הערות

1. הסקירה שלהלן מבוססת בעיקר על D. V. Sadarananda, **Beyond Stalingrad - Manstein and the Operations of Army Group Don**, 1990 המדגיש את נקודת המבט הגרמנית ועל D. Glantz, **From the Don to the Dneper: A Study of Soviet Offensive Operations 12.42-8.43**, 1990 המדגיש את נקודת המבט הסובייטית. מידע משלים נלקח לפי העניין ממקורות אחרים.
2. כזכור הסתיימה מערכת אל-עלמיין ב-5 בנובמבר 1942 במפלה קשה של כוחות הציר על גבול מצרים-לוב. שלושה ימים אחר כך, ב-8 בנובמבר 1942, נחתו כוחות של בעלות הברית במרוקו, וכוחות הציר המוכים בצפון-אפריקה עמדו מול שני צבאות משני עבריהם.
3. התקן של דיוויזיית טנקים גרמנית באותה עת היה 164 טנקים, גדוד

ולקורפוסים ממוכנים כאחד. התקן של כל אחד מהם נע בין 150 ל-225 טנקים, והוא היה חזק במקצת מדיוויזיית טנקים גרמנית. יש לציין כי להבדיל מהגרמנים, הקצו הסובייטים חלק ניכר מסך הטנקים שעמדו לרשותם לבריגדות שפוזרו בין ארמיות החי"ר.

7. לפי גלנץ, שהוא מגדולי המומחים להיסטוריה של הצבא האדום בימינו, מדובר בכחצי מיליון הרוגים, פצועים ונעדרים. גלנץ מייחס את הכישלון לאופן שבו ניהל ז'וקוב את המתקפה ומציין שהיה זה הכישלון הגדול ביותר בקריירה המפוארת שלו.

8. כוחות העתודה העיקריים אורגנו בארמיות הגוורדיה ה-1, ה-2 וה-3 ובארמייה ה-6. ארמיית הגוורדיה ה-2 הופנתה בתחילת דצמבר כדי להוביל את המתקפה נגד הארמייה ה-6 הגרמנית בכיס סטלינגרד. שאר כוחות העתודה היו מכוונסים בין הדון למוסקבה כך שניתן יהיה להפעילם בגזרה הדרומית או המרכזית, לפי הצורך. ההסתבכות של מבצע "מרס" זמן קצר לאחר פתיחתו הביאה להפנייתם דרומה.

9. קורפוס ה"ס" נועד לכלול שלוש דיוויזיות ס"ס. התקן לאחר הארגון מחדש קבע שלכל דיוויזיה כזאת יהיו 164 טנקים, 21 תותחי סער, שני גדודי זחל"מים וארבעה גדודי חי"ר ממונע. תקן דומה נקבע באותה תקופה גם לדיוויזיית "גרודוויטשלנד" (שהשתייכה לצבא הרגיל ולא לס"ס) כדי לאזן בין ה"ס"ס (שהיה הצבא של המפלגה הנאצית) לבין הצבא הרגיל. דיוויזיית "גרודוויטשלנד" עברה את תהליך הארגון מחדש בגזרה של קבוצת ארמיות מרכז, שם מילאה תפקיד מרכזי בבלימת מתקפת "מרס".

10. באזור שנודע קודם לכן בשם "צרפת החופשית". הדיוויזיה נשלחה לשם מייד כשנודע על נחיתת בעלות הברית בצפון-אפריקה ועל כניעת הכוחות הצרפתיים שם. החשש היה שבעלות הברית ינסו לנחות בשטחה של צרפת החופשית עוד לפני שמזג האוויר יהפוך לסוער מדי.

11. מכיוון שבאותו הזמן כבר השיגו בעלות הברית עליונות באוויר ובים בצפון-אפריקה, היה עצם קיום הכוחות הגרמניים בצפון-אפריקה תלוי במידת הצלחתם להתקדם ביבשה ולהרחיק את בסיסי האוויר והצי של בעלות הברית מצירי האספקה שלהם. כדי להשיג זאת – בהתחשב בהיקפם של כוחות היבשה שהפעילו בעלות הברית שם – לא היה די בהעברת דיוויזיה 10. מכיוון שנתבי האספקה המקוטעים האלה היו גם נתבי הנסיגה היחידים, לא הייתה למעשה דרך חזרה.

12. המאמץ של מנשטיין לשמר בידיו עתודה למרות לחץ הנסיבות הוא מאלף. מנשטיין קיווה בעיקר למשוך כוחות סובייטיים מהצ'יר אל קוטלניקובו באופן שיאפשר להפעיל את דיוויזיה 11 במאמץ התקפי מקביל מהצ'יר – אולי אפילו תוך השגת הפתעה טקטית.

13. על מערכת החילוץ ועל הקרבות בנהר צ'יר מנקודת הראות הגרמנית ראו את הספר **קרבות שריון** של פון מלנטין ואת הספר **ללא תקווה וללא פחד** של פון זנגר אונד אטרלין. שניהם תורגמו לעברית בהוצאת מערכות.

14. אימתן האישור לארמייה ה-6 לפרוץ החוצה עורר בזמנו מחלוקת קשה בפיקוד הגרמני, והרמטכ"ל הגרמני כמעט שבת רעב בשל כך. ראו: א' שפר, **בתוככי הרייך השלישי**, הוצאת בוסתן, 1979. המחלוקת הזאת נמשכה גם אחרי המלחמה בקרב החוקרים השונים. ראוי לציין בהקשר הזה שכבר באמצע דצמבר סבלו הכוחות הנצורים מרעב, מכפור וממחסור חמור בתחמושת ובאספקה, וכי אימתן האישור לפינוי נבע במידה רבה מההנחה שבתנאים ששררו אז לא הייתה אפשרות לחלץ את הארמייה ה-6 באופן שתישאר יחידה לוחמת מאורגנת. לעומת זאת, כל עוד לחמה הארמייה מתוך עמדותיה ותוספקה בדרך האוויר, היא ריתקה כוחות סובייטיים גדולים. לעובדה שהארמייה ה-6 ריתקה כוחות סובייטיים גדולים למשך חודשיים עד לכניעתה בתחילת פברואר 1943 נודעה משמעות קריטית להמשך המערכה.

15. כתוצאה מהפקודות האלה הגיעה דיוויזיה 7 לרוסטוב בסוף דצמבר, באותו הזמן שבו החלו להגיע לשם הכוחות הראשונים שהוחזרו מהקווקז. זמן קצר אחר כך הגיעו לאזור גדוד טנקים עצמאי מהמערב

וכן תחלופות שכללו 254 טנקים. אלה פוזרו בין הדיוויזיות השונות. דיוויזיית טנקים 19 הועברה ב-25 בדצמבר 1942 מקבוצת מרכז כדי לחזק את דיוויזיה 27, שהייתה עדיין מוצבת מאחורי הארמייה ההונגרית. קורפוס ה"ס" הגיע לאזור חרקוב בטפטוף שהחל ב-23 בינואר 1943 ונמשך עד ל-18 בפברואר 1943. דיוויזיית "גרודוויטשלנד" הועברה לאזור שמצפון לחרקוב בתחילת פברואר. בסך הכול כללו התגבורות שזרמו לכוחות הנסוגים של מנשטיין בחודש ינואר בין 450 ל-550 טנקים. נוסף על כך כלל הריכוז הגרמני החדש שנבנה בתחילת פברואר במרחב חרקוב עוד כ-400 טנקים.

16. הנתונים מוכיחים שהסובייטים נהנו באותו שלב מעדיפות מספרית משמעותית, הגם שהמקורות הגרמניים נוטים להגזים בו. ראוי לציין בהקשר הזה כי עיקר השריון הגרמני בגזרה הדרומית היה מכותר בסטלינגרד יחד עם הארמייה ה-6, שם שותק בגלל מחסור בדלק. ניתן להמחיש את העדיפות הזאת באמצעות הנתונים הבאים: ארבע דיוויזיות הטנקים הגרמניות שהוזעקו למבצע החילוץ של הארמייה ה-6 כללו בתחילה 250 עד 300 טנקים כשירים, ואל אלה הצטרפו טנקים ספורים נוספים, שהיו שרידיה של דיוויזיה 22. עד ל-20 בדצמבר 1942 נותרו לכוח החילוץ כ-130 טנקים כשירים בלבד. לשם השוואה, במתקפת "סטורן" באמצע דצמבר השתתפו יותר מ-1,000 טנקים סובייטיים כשירים. מובן שבעקבות הזרימה המסיבית של תגבורות גרמניות בינואר ובתחילת פברואר הצטמצמו הפערים ביחסי הכוחות. היחידות של שני הצדדים היו באותו השלב מותשות ומדולדלות מאוד.

17. סדרנדה, המתבסס על מסמכי ארכיון גרמניים, מציין שהכוח הגרמני התוקף כלל רק 225 טנקים ותותחי סער כשירים, ונראה שאלה השתייכו ברובם לאחת מדיוויזיות ה"ס"ס שהשלימה את העברתה מהמערב ערב תחילת ההתקפה. עם זאת, גם היחידות הסובייטיות היו מדולדלות מאוד. חלק מהיחידות של "חזית דרום-מערב" שהותקפה היו בלחימה בלתי פוסקת מאז "סטורן", והחזית כללה רק 360 טנקים כאשר פתחה במתקפה בתחילת פברואר. עם זאת יש לציין שבמהלך המתקפה היא תוגברה עוד ב-300 טנקים.

18. אבדו עיקר הכוחות של "חזית דרום-מערב", שכללו את ארמיית הגוורדיה ה-1, את הארמייה ה-6 ואת קבוצת פופוב, שהייתה בעוצמה של ארמיית טנקים. בחרקוב איבדה "חזית וורונז" את ארמיית הטנקים ה-3, ונפגעו קשה שתי ארמיות שלה – מספר 40 ומספר 69. הייתה זאת הפעם השנייה שבה ערכו הסובייטים מתקפה כושלת ויקרה מאוד על קבוצת ארמיות מרכז. גלנץ מעריך שבמתקפה על קבוצת הארמיות הזאת בחודשים ינואר-פברואר 1943 איבדו ארבע החזיתות הסובייטיות התוקפות חצי מיליון חיילים, בדומה למספר האבדות של מתקפת "מרס".

19. בפברואר 1942 כותרו 100 אלף חיילים גרמנים בדמיינסק שבגזרה של קבוצת ארמיות מרכז. הגרמנים הצליחו להפעיל בהצלחה רכבת אווירית אל הכיס במשך שלושה חודשים, עד שהכיתור הוסר. מעניין לציין שכמות האספקה הממוצעת ליום שהועברה לכיס דמיינסק הייתה גדולה משמעותית, בערכים מוחלטים, מהכמות שהועברה לכיס סטלינגרד.

